

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 85. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius02val-shoot-idm139771562064784.pdf> (tilgået 20. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

INDLEDNING.

I.

I November 1550 døde den rige Hr. Mourits Olsen Krognos til Bollerup efterladende sig som Enke Frue Elline Gjõe, en Søster til Birgitte Gjõe og Albert Gjõe. Som foran omtalt (S. 40) stod Palladius i Venskabsforhold til de gudfrygtige og boglærde Gjõe'er. I 1549 havde han skrevet Fortalen til Alb. Gjõe's Loci communes (se Bind I, S. 318 og 341), i 1550 havde han tilegnet Birgitte Gjõe og Herluf Trolle sin Oversættelse af Veit Dietrichs Trøstesprog, og nu i 1551 sender han Fru Elline sin Bearbejdelse af Ochino's Bønner til Trøst i hendes Enkestand.

Tilegnelsen er mærkelig derved, at den ret indgaaende gør Rede for Forholdet mellem Original og Bearbejdelse, et Forhold man i hin Tid ikke plejede at skænke megen Omtale. Palladius skriver her: "denne lille Bønnebog indeholder tredive smaa Bønner, hvilke jeg uddrog af to lange Latins Bønner, som en lærd og from kristen Mand af Valland, ved Navn Bernardinus Ochinus af Senis, udi Papisteri, gjorde og bad" og han tilføjer: "Jeg lod ikke disse Bønner blive ved den Langhed, som de havde tilforne, paa det ingen skulde kedede ved at læse dem."

Paa Grundlag af disse Oplysninger skulde det ikke synes vanskeligt at finde det latinske Skrift, der var Grundlag for den danske Bearbejdelse. En Gennemgang af den meget udførlige Ochino-Bibliografi, der findes i Karl Benrath's "Bernardino Ochino"¹ viste imidlertid, at intet af de ^{*}86 latinske Skrifter eller Dele af Skrifter kunde være identisk med de af Palladius omtalte "to lange Latins Bønner". Originalen maatte vel da være gaaet tabt. Dette skulde dog vise sig ikke at være Tilfældet.

Blandt det kgl. Biblioteks ganske faa Ochino-Skrifter findes to smaa tyske Traktater sammenhæftede i en rød Pergaments Mappe. Titlen paa disse Skrifter er:

1. *Von der Hoffnung aines Christlichen gemüts. Wie dieselbige jr vnzweyflliche gewissenschafft/ durch den glauben der Almächtigkeit/ Weysshait/ Güte vnd Barmherzigkeit Gottes/ inn Christo bestendiglich yebe. Durch den Gottsälichen vnnnd Hochgelerten Herren Bernardino Ochino/ kurtz verschiner zeit in Italianischer sprach/ jm selbs/ vnd andern guthertzigen zu trost gestellt.*

Paa sidste Blad:

Getruckt zu Augspurg/ durch Philipp Vlhart. 1547.

2. *Ain christlichs schöns vnd trostlichs Bett/ in dem/ mit wunderbarlicher kürtze/ die gantz säligkait vnnnd gerechtigkeit/ wie die mit verleügnuss vnd zunichtigmachung sein selber/ vnd auss ainiger genad Gottes/ durch Christum Jesum/ der mensch erlange/ gar trostlich vnd reichlich begriffen ist/ sampt ainer rechten waren geschriffgelerten Biblischen vnd Christenlichen Beycht. Durch Bernhardinum Ochinum von Senis in Welsch beschriben/ vnd verteütscht.*

Paa sidste Blad:

Getruckt zu Augspurg/ durch Philipp Vlhart.

Sammenligner man disse to Skrifter med Palladius' Mærkelige Bønner, vil man se, at det sidstnævnte Værk er en ordret Fordanskning af de første; kun har Palladius skaaret de to Traktater i 30 Smaastykker, givet hver af disse sin egen Overskrift med stor Skrift - ganske efter moderne journalistisk Princip - "paa det ingen skulde kedede ved at læse dem". "Ain Christlichs schöns vnd trostlichs Bett" svarer til "Indgangen" og 1.-9. Bøn, og 87 "Von der Hoffnung aines Christlichen gemüts" svarer til 10.-30. Bøn. Nogle Exempler vil tilfulde belyse Forholdet mellem Original og Oversættelse.¹

Palladius' Mærkelige Bønner,
Bl. A5r, nf. S. 107:

DEN FØRSTE BØN
at giffue sig skyldig oc Herren
i vold.

O Herre/ effterdi at ieg haffuer til denne dag/ regeret mig effter min blinde fornufft/ saa at ieg haffuer ilde

Ieffuit/ Thi ieg haffuer veret en stor offuertredere/ lige tuert imod dine Hellige Budord. Men effterdi at ieg kand nu bekende det ved din naade/ flyer ieg til dig om hielp oc trøst/ oc skencker dig aff mit hierte/ alt mit Timelige Gods/ Heder oc ære/ Børn oc foreldre/ slect oc venner/ min karskhed oc sundhed/ liff oc Siel/ oc alt det mig tilhører/ inted vnder taget. Brug ved mig mild eller haard lægdom/ effter som du selff kant dømme at vere nytteligt imod min bræck o c brøst.

Ochinus' Ain Christlichs Bett, Bl. Alv, L.6 f.n.:

Aber vnder anderem/ wolt ich/ das du zu jm sprechest: Herr/ weil ich mich biß auff disen tag/ durch mein blinde vernunft hab regieren wöllen/ so hab ich auff das ergest gelebt/ Ich bin überzwerch/ vnd in das widerspil gangen. Weil ich nun diß durch dem gnad erkenne/ so kumm ich zu dir vmb hilff/ vnd schenck dir hiemit von hertzen/ mein zeitlich gut/ zeitliche ehr/ kinder/ eltern/ freünd: mein gsundthait/ leben/ seele/ vnd alles was mein ist/ nicht außgenommen. Gebrauch gegen mir/ süsse oder herbe artzneyen/ nach dem du es meiner sucht vnnd gebrechen für nutz erkennest.

*
- 88

Jeg giffuer mig gantske wdi din vold/ Handle mct mig/ effter din Guddommelige vilie/ aleniste at ieg maatte bliffue Salig ved dig/ O Herre/ Amen.

DEN ANDEN BØN

At giffue sig hart ind/ til Guds
kierlighed.

O Herre/ Jeg haffuer ingen raad eller vndsetning/ wden hoss dig alene. Der faare/ giffuer ieg mig gantske hen/ vnder dit regemente/ Thi ieg veed vel/ at du lader icke dine vdualde leffue i ledighed oc ørckeløshed/ Men du øffuer dem wdi alle dygder at de kunde bliffue retsyndige oc fuldkommelige.

Palladius' Mærkelige Bønner, Bl. B4r, nf. S. 111:

DEN TIENDE BØN

Om Guds almectighed.

O Herre Gud/ ieg veed at du est aleniste Gud i Himmelen oc paa Jorden Stor oc almectig/ oc at du kant frelse mig/ met din almectigheds krafftighed/ der som ieg end vaare aldelis forblindet/ oc icke kende dig. Ja der som ieg end haffde it hierte haardere end en Demant/ oc vaare wlydig/ genstridig oc lige tuert imod din vilie/ Ja huad vil ieg mere sige/ der som ieg end vaare rodfest wdi alt ont/ oc nedsuncken wdi al onskabs oc skalckheds dybhed/ dog veed ieg alligeuel til Fuld visse/ oc foruden al tuil/ at du kant opliuse mig/ oc gøre mit haarde hierte/ vegt oc bløt/ Der faare kalde mig til dig/ Forny mig/ omkringuend mig/ afløss mig aff alle mine synder/ oc gør mig retferdig from oc hellig igen/ som du gjorde S. Pouil/ oc mange

Ich übergib mich dir gantz aigen/ handeln mit mir nach deinem göttlichen willen/ allain das ich durch dich salig werd.

[Herefter fortsættes umiddelbart i
samme Linje:]

Ich hab kain scheüchnuß/ mich gantz vnd gar/ deiner regierung zu befehlen/ ob ich schon wol waiß/ das du die deinen nit im müssigang lassent/ sonder in allen tugenten übest/ damit sy vollkommen werden.

Ochinus' Von der Hoffnung, Bl. A2v, L. I flg.:

Herr Gott vater/ Ich waiß das du allain Gott bist/ im Himel vnd auff Erden/ auch gewaltig vnd Allmächtig/ vnd mich auß sollicher deiner Allmächtigen krafft/ allain kanst sälig machen/ So ich schon zu deiner Erkendtnuß blind/ vnd dermassen verstockt/ das ich ain hertz herter/ als Diemant/ vngehorsam/ widerspenstig/ vnd deinem Göttlichen willen in allem zuwider hette/ auch im argen vest vnd steiff eingewurtzlet/ vnd in abgründt aller boßhait vnd laster eingefallen wäre/ So waiß ich doch gewiß vnd vnzweyfelbar/ das du mich kanst mit deiner erkantnuß erleuchten/ mein verstockt hertz erlindern vnd besänftigen/ mich zu dir ziehen/ ernewern/ bekeren/ von allen meinen sünden erledigen/ vnd mich wie 89 andre dine vdualde/ oc det/ til dit loff oc ære/ Amen.

DEN ELFFTE BØN

Om Guds Viisdom.

O Herre Gud/ Jeg veed til Fuld visse/ at du est altid en stor almectig Gud at du kant igenløse oc frelse mig/ foruden min møde oc arbeide. Ja meget mere/ met din ære oc loff. Paulum/ vnd vil ander deine außerwölten/ widerumb gerecht/ frumm/ vnd hailig machen.

[Derpaa fortsættes i ny Linje:]

Vber das alles/ waiß ich auch gewiß/ das allweyl du ain Allmächtiger/ Gewaltiger Gott bist/ das du mich kanst on alle dein müh/ verdruß/ arbeit/ kostung/ noch schaden/ sonder vil mehr mit deinen höchsten ehren vnd preyß/ erlösen vnd sälig machen.

De her citerede Steder vil have vist Palladius' Fremgangsmaade. Hver Bøn gøres til et Hele paa den simple Maade, at den forsynes med en Overskrift, et Indlednings-O Herre og et Slutnings-Amen el. lign. - Som almindeligt i Palladius' Oversættelser gengives Originalens Enkeltord ofte ved Tautologier. I 1. Bøn er *hilff* oversat ved *hielp oc trøst*, *ehr* ved *Heder oc ære*, *freünd* ved *slect oc venner*, *gsundthait* ved *karskhed oc sundhed*; i det anførte Stykke af 2. Bøn er *müssiggang* oversat ved *ledighed oc ørcheløshed* og *volkommen* ved *retsyndige oc fuldkommelige*. Af de mangfoldige andre tautologiske Gengivelser nævner jeg: i 5. Bøn er *puncten* oversat ved *puncter oc artickler*, i 6. Bøn er *sich entdecke* oversat ved *giffuis til kende/ forklaris oc obenbaris*; i 17. Bøn gengives *ain pfand* ved *it pant oc Guds penning*, og i 19. Bøn gengives *zwar* ved *sant oc vist* og *zu beweyesen* ved *at giffue oc beuisse*. Disse Tautologier skyldes jo aabenbart Palladius' Tilbøjelighed til ikke at nøjes med ét Ord, hvor han kunde bruge to. Men Aarsagen til den tautologiske Oversættelse kan ogsaa være en anden: Palladius' svigtende Kendskab til Originalens Sprog. Saaledes gengiver han *aberwitz* "Uforstand" ved *modstand oc genstridighed* (nf. S. 108, L. 10), *arbaitssäligkait* "Kummer" ved *møye oc arbeyde i synden* (nf. S. 122, L. 21) og *scheüchnuss* "Angst" ved *raad eller vndsetning* (nf. S. 107, L. 21), hvorved hele Stedet forvanskes (se Citatet ovf. S. 88) 90 Ogsaa paa anden Maade viser det sig, at Palladius ikke har mestret det tyske Sprog. For Ordet "Taare" bruges to Gange Dialektordet *trähe*, én Gang Ordet *zähre*; alle tre Steder benytter Palladius mere og mindre dækkende Omskrivninger: I 8. Bøn, nf. S. 110, L. 26, skriver Pall. *din pine oc blodige sued*, Orig. har: *deine träher/ dein schwaiss vnd blut*, i 22. Bøn, nf. S. 118, L. 13, skriver Pall. *din forligeisis salige strøme oc becke*, Orig. har: *die haylsamen träher der versönung*, og i 29. Bøn, nf. S. 122, L. 13, skriver Pall. *met en bedrøffuet Aand*, men Orig. har: *mit den zehern des gemüts*. Ikke sjældent er Konstruktionen gaaet i Stykker ved Overførelse til Dansk. I 12. Bøn, nf. S. 112, L. 17 flg., vil man forgæves søge andet Led til Sætningen *effterdi at din Kierlighed* o. s. v. Palladius har her ladet sig vildlede af Originalens Tegnsætning, og gjort Sætningen: *Jeg veed ocsaa det* o. s. v. (L. 20) selvstændig, mens i Originalen den sidste Sætning staar som Eftersætning til den første: *dieweil zugleich auch die grosse unaussprechliche liebe... nit minder vnbegreiflich.. ist.. Derhalben so waiss ich auch..* Ikke meget bedre er det gaaet med Begyndelsen af 30. Bøn, der i Orig. lyder: *Die arbeitssäligkait/ Herr/ bewegt die Barmherzigkait... Allweil dann meine arbeitssäligkaiten vnd überrettungen grösser seind/ weder zuerzellen möglich/ also das sy auch die vnbarmherzigkait möchten überwinden. So hab ich so vil dest mehr zuhoffen...* Dette gengives: *O Herre oc Gud/ møye oc arbeyde i synden oc i offuertredelse ere en beuegelse til Barmhiertighed/ oc io større offuertredelsen er/ io mere er forladelse behoff/ effter at min offuertredelse er stor oc wtallig oc hun haffuer vel forskylt din vrede oc wgunst/ dog haffuer ieg saa meget distørre haab...1*

* - 91

Endnu kan det nævnes, at i 26. Bøn er Betydningen af den partitive Genitiv misforstaaet; Originalens *das ich eben derselben ausserwölten Schäflin aines bin* er oversat: *jeg er aldelis det samme vdualde arme Faar* (nf. S. 120, L. 29).

Heller ikke har Palladius evnet at genskabe i det danske Sprog den henrivende Veltalenhed, som bragte Ochino's Samtid til at jævnstille ham med Savonarola, og som man selv i den tyske Oversættelse levende fornemmer. Jævnførelse mellem Palladius' Bearbejdelse og den tyske Oversættelse af 16. og 17. Bøn vil vise Forskellen:

Palladius' Oversættelse, nf. S. 115, L.6 flg.:

O huilcken en naadefuld oc stadig Fred/ haffuer nu mit Hierte oc min Samuittighed/ saa at ieg veed/ oc er vis paa/ at du est icke lenger min Fiende/ icke vilt du heller regne mig mine synder til/ eller vere mig en streng dommere/ Men du est vorden mig en Barmhiertig oc Naadefuld Gud/ som haffuer fraa begyndelsen regnet mig met wdi talet iblant dine vduolde/ Oc haffuer annammet mig til din Søn/ oc til Christi broder/ oc haffuer giffuit mig alting ved hannem. Ja/ hannem selff faar mine øyen/ met alle hans velgerninger oc verdskyld/ Lad mig der faare bliffue delactig wdi alt det gode/ som du haffuer i Himmelen/ ved den samme din Søn Jesum Christum vor Herre/ Amen.

DEN SYTTENDE BØN/
Om den Hellig Aands Naade.

O Herre Gud/ Jeg forsøger det daglige ved dit salige ord/ at alle dine foriættelser ere beuijste mig til gode/ aff din runde veluillighed oc ere fuldkomne ved Christum/ Oc skulde ieg end nu tuile/ om min genløser? Ja skulde ieg end nu tuile om din kierlighed? Den Hellige Guds Aand/ som ingen Suig eller bedragelse er wdi/ Hand giffuer mig daglige til kende/ hand taler til mig oc bær vinde faar mig daglige/ aller inderste wdi mit hierte/ at ieg er it vdualdt Guds barn/ at du elsker mig/ oc du haffuer besynderlig tilsium til mig/ fordi at Christus haffuer igenløst mig oc den Helligaand er mig vorden it pant oc Guds penning/ paa min salighed/ oc skulde ieg icke sette Tro til hannem wden ieg skulde ocsaa tuile? Min Gud lad det aldri ske/ for dit. Naffns ære skyld/ Amen.

Ochino, Von der Hoffnung, Bl. A4r, L.6 flg.:

O wie ain so gnädigen vnd bestendigen frid/ hat yetz mein hertz vnnd Conscientz empfangen/ also/ das ich waiß vnd sicher bin/ das du mich nit mehr anf eindest/ mir mein missethat nit mehr zurechnest/ mir nit mehr ain gestrenger Richter/ sonder ain barmhertziger gnädiger Got worden bist/ Der du mich von anbeginn in die zal deiner außewölten gezelet/ zu ainem Sun vnd bruder Christi angenommen/ mir alles durch jn/ ja jn selbs/ sampt allem seinem verdienst/ für aygen geschenckt/ vnd mich der himlischen erbschafft tailhaftig gemacht hast/ vnd ich solt noch an meiner erlösung zweyflen?

[Herefter fortsættes i ny Linje:]

Ich erfar täglich durch dein hailsams wort/ das alle die verhayssungen deiner freymiltigkait/ mir zu gutem beschehen/ vnd durch Christum erfüllet worden sein/ vnnd ich solt noch an deiner liebe wancken? Der hailig gaist Gotes/ in welchem kain falsch noch betrug ist/ vergwißt/ redt/ vnd bezeugt mir täglich/ in dem innerlichsten meines hertzens/ das ich ain außewöltes kind Gottes sey/ das du mich liebest/ das du ain sonderbarlichs aufsehen auf mich habest/ das mich Christus erloset/ vnd Er hailiger Gaist/ sey mir ain pfand meines hails worden/ vnd ich solt jme nit glauben?

92

Palladius' Mærkelige Bønner er da ikke, som han selv siger, uddraget af to lange Latins-Bønner, men er en udvidet - undertiden parafrastisk, men ofte ordret - Fordanskning af to tyske Traktater. At Ordvalg og Sætningskonstruktion i den danske Text ikke giver Plads for en latinsk Oversættelse som Mellemlid, vil vistnok de ovenfor anførte Exempler tilstrækkelig have godtgjort, men desuden kan henvises til Steder, hvor Ordvalget i den danske Text aabenbart er bestemt af Ordvalget i den tyske. Saaledes i 25. Bøn: *Oc du Min Gud / vilde du... ey heller laeke mig til dig igen*, hvor Brugen af "lokke" forklares ved den tyske Text:... *noch zu dir locken*; ligeledes er i 27. Bøn Udtrykket *Ieg kommer til dig wdi min syndelige Stat* næppe uafhængigt af den tyske Texts *meines sündtlichen staats*, og naar det i samme Bøn hedder: *O Herre oc Gud... Pibe faar mig/ met din Euangeliske Fløyte*, da skyldes dette Ordvalg jo sikkert den tyske Texts *pfeiff mir mitt dem wisplen deines Euangeliums*. Et uomtvisteligt Bevis paa, at den tyske Oversættelse - ikke en latinsk - har været 93 Grundlag for Palladius' Skrift, finder jeg i følgende Fejlæsning. I 21. Bøn staar: *der som ieg kommer oc indflyer til dig/ met it wtuilactigt haab*; her vil enhver sikkert opfatte "komme til dig" og "fly ind til dig" som en tautologisk Oversættelse; men den tyske Text har: *der ich in der vnzweyfenlichen hoffnung also zu dir flehende komme*. Tautologien skyldes altsaa, at Palladius har læst *fliehende* "flyende" for *flehende* "bedende".

Naar jeg har ment det nødvendigt at give en saa udførlig Dokumentation for at vise, at Grundlaget for Palladius' Skrift er en tysk Oversættelse, ikke en latinsk Original, er det, fordi man havde al Grund til at tro, at hvad Palladius selv udtaler om Grundlaget for sin Bearbejdelse, ikke blot var autentisk, men rigtigt. Det er da ogsaa alle Palladius-Biografer og -Bibliografer gaaet ud fra uden nærmere at undersøge Forholdet.¹ Men hvad er da Aarsagen til, at Palladius kalder de tyske Smaaskrifter "to lange Latins Bønner". Jeg kan ikke finde anden Forklaring, end at dette er en Korthed i Udtrykket; han har ment det urigtigt at betegne dem som tyske, da jo selve de tyske Titler angiver, at Bønnerne er skrevet "in Welsch", "in Italianischer sprach"; det er dette han har villet sammenfatte i Udtrykket "Latins Bønner". Thi, at Biskoppen har villet give det Udseende af, at han som Grundlag for sin Bearbejdelse har benyttet den vælske Original, ikke en tysk Oversættelse, er der ikke nogen som helst Grund til at tro.

II.

Grundlaget - og Enegrundlaget - for Palladius' Mærkelige Bønner er altsaa Ochino's to Skrifter *Ain Christlichs schöns vnd frostlichs Bett* og *Von der Hoffnung aines Christlichen gemüts*. Af det første Skrift kendes tre Udgaver:

1. den ovenfor nævnte, trykt i Augsburg, uden Aarstal,

2. en Udgave, der er indføjjet i Ochino's Skrift "Ain ^{*}94 Gespräch der flaischlichcn vernunfft" 1546, hvor det er betitlet *ain kurtze Ainlaltung, wie man sich im Gebet üben solle*, og 3. en italiensk Udgave, der er tilføjjet i en yngre samlet Udgave af Ochino's "Prediche". Af det andet Skrift kendes kun den ovenfor citerede Udgave, trykt i Augsburg 1547. En Udgave, der sammenfatter de to Skrifter, findes ikke. Muligvis har Palladius da, eller den, fra hvem han har faaet Skrifterne, selv sammenhæftet dem, - i saa Fald er det sandsynligt, at det Exemplar af de to Skrifter, der findes paa det kgl. Bibliothek, just er det, Palladius har

benyttet. I Tidens Løb er Hæftningen da løsnet, og ved Omhæftningen er det sidste Skrift sat først (Jævnf. Noten foran S. 87). - At Skrifterne ikke blot er trykt, men ogsaa forfattet i Augsburg, anser Ochino's Biograf Karl Benrath for at være udenfor Tvivl. Men heraf følger, at Grunden til, at vi ikke kender italienske Udgaver af Skrifterne (før end i en sen Samlings-Udgave) er den, at de ikke har eksisteret. I Oktober 1545 kom Ochino - efter lang Tids Omflakken - til Augsburg. Her opnaar han i December en Stilling som Præst for den vælske reformerte Menighed. Sine Prædikener holder han paa Italiensk, det eneste Sprog han kunde, men han lader dem udkomme paa Tysk: "in Welsch gepredigt vnd verteütscht", staar der paa Titelbladet af den Prædikensamling, han 1546 udgav i Augsburg; paa samme Maade bør man sikkert opfatte Udtrykket "in Welsch beschriben vnd verteütscht", som findes paa Titelbladet til "Ain Chrislichs Bett", og vistnok ogsaa Udtrykket "kurtz verschiner zeit in Italianischer sprach.. gestellt" paa Titelbladet til "Von der Hoffnung". Disse Skrifter er, ligesom de Prædikener, Ochino holdt i Augsburg, saa snart de var nedskrevne, bleven oversat og udgivet paa Tysk. At de skulde være oversat til Latin, er der al Grund til at betvivle. Sandsynligheden taler da for, at Palladius af gode Grunde ikke har kunnet uddrage sine Mærkelige Bønner af "Latins Bønner".

95

III.

Efter Bearbejdelsen af Ochino's Skrifter følger "en Bøn at bruge besynderlige udi en svar Sot og Sygdom". Naar man læser denne efter de tredive Bønner med deres knudrede Sprog, hvor de tyske Sætningskonstruktioner ofte ganske var gaaet i Stykker ved Overførelsen til Dansk, saa kan man ikke lade være at lægge Mærke til det ukunstlede, helt gennemsigtige Sprog i denne Bøn. Lidet rimeligt vilde det derfor være, om den skulde være oversat af den samme, der har oversat hine Bønner, ja om den overhovedet skulde være oversat. Om Palladius eller en anden dansk Reformator har forfattet Bønnen - eller om den er en Omskrivning af en ældre dansk Bøn, har jeg forgæves søgt Midler til at afgøre.

Efter denne Bøn følger en Udlægning af 3. Vers i den 35. Salme: *leg er din Salighed*¹. Heller ikke til denne har jeg kunnet finde noget Forbillede.

Udgaven sluttet med en Formaning "til den kristne Læser". Denne Slutning maa - i hvert Fald i den Form, hvori den her findes - være tilføjet i Udgaven 1558, den ældste bevarede Udgave. Fortalen er jo dateret 1551, og i dette Aar er Bogen sandsynligvis ogsaa udkommen; i Slutningsordene hedder det imidlertid, at "den fromme Herre og streng Ridder Hr. Eske Bille, nu salig med Gud, fik først disse Bønner at høre, der de bleve læste for hannem hos hans Syge Seng, ikke mange Dage før end hans Tid var kommen". Nu døde Eske Bille 9. Febr. 1552, altsaa kan det anførte Sted ikke være skrevet i 1551.

Derimod har rimeligvis Originaludgaven sluttet med en Udlægning af Ordet Amen. Palladius siger nemlig i Fortalen "Udi Enden finde I et trøsteligt Svar af den xxxv Psalme.... og en ret Udtydning paa det Hebraiske Ord * 96 Amen, som staar udi Enden bag efter hver Bøn". Denne Udtydning findes ikke i nogen af de bevarede Udgaver. Man har af en eller anden Grund udeladt den, men glemt samtidig at stryge Henvisningen dertil i Fortalen. Om Udlægningen særlig var forfattet til Mærkelige Bønner, eller om Palladius har taget Stykket fra En ret enfoldig Bedebog (se Bind I, S. 267), kan naturligvis ikke afgøres.

IV.

Palladius' Bearbejdelse af Ochino's Smaaskrifter er bevaret i følgende Udgaver:

1. Et Tryk fra 1558, prentet af Jürgen Richolff i Lybeck. Dette, det ældste bevarede Tryk, er Grundlag for nærværende Udgave. Formatet er lille Oktav, som Gengivelsen af Titelbladet, nf. S. 103, viser; Bogen bestaar af 36 Blade, sign. A-F, med 22 Linjer paa Siden. Læggene A, C, E har 8 Blade, Læggene B, D, F 4 Blade. Fuldstændige Exemplarer findes paa d. kgl. Bibl. i København og i Karen Brahes Bogsamling i Odense.

2. Et Tryk fra 1562, prentet af Ambrosius Kirchner i Magdeburg. Af dette er kun et Fragment bevaret; det findes paa d. kgl. Bibl. Af de 6-bladede Ark er følgende Blade bevaret: A2-A4 (Forord-"Indgang": *som haffue hans hielp*, Udg. nf. S. 106, L. 32), B3-B6 (3. Bøn i det ieg haffuer, Udg. S. 108, L. 9-8. Bøn Slutn.), CI-F5 (11.

Bøn at det maa ske, Udg. S. 112, L. 13-Skriftet ud). Titelbladet mangler; men paa sidste Blad staar: *Prentit i Magdeborg/ hoss Ambrosia Kyrchner. Aar effter Guds byrd. M.D.LXII.*

Grundlaget for dette Tryk er ikke Originaludgaven, men 1558-Udgaven. Som denne har Magdeborg-Trykket Slutningsstykket "til den kristne Læser", der som paavist ikke kan have staaet i Originaludgaven. Udlægningen af Ordet Amen, der maa formodes at have staaet i Originaludgaven, mangler i Magdeborg-Trykket ligesom i 1558-Udgaven. Denne Udgave følges ikke blot i Stoffets Ordning, men 97 ogsaa - undtagelsesløst - i Ordvalg og Ordstilling og gennemgaaende ogsaa i Stavemaade. Enkelte Afvigelser heri findes dog. Magdeborg-Trykket har f. Ex. regelmæssigt *kiere, giøre*, 1558-Udgaven oftest *kære, gøre*, Magdeborg-Trykket har regelmæssigt *Bøner*, 1558-Udgaven har ofte *Bønner* v. S. a. *Bøner* o. a. lign. Men hvor nøje Ortografien i det hele følges, kan vises ved et enkelt Exempel. I 23. Bøn bruges i 1558-Udgaven regelmæssigt den brudte Form *Hiurde* (se Udg. nf. S. 118, L. 24 og 26, S. 119, L. 6, 11, 12 og 15), i 24. Bøn gennemgaaende den ubrudte Form *Hyrde* (se nf. S. 119, L. 22, 29 og 33, S. 120, L. 2; men S. 119, L. 30: *Hiurde*). Denne ganske vilkaarlige Forskel i Brugen, der muligvis skyldes, at der er skiftet Sætter, er uændret overført i Magdeborg-Fragmentet (Bl. D4v flg.). Noget ukritisk Optryk af 1558-Udgaven er dette dog ikke. Aabenbare Trykfejl er rettede, saaledes *form* til *from* (Bl. A2r, jfr. Textrettelse til S. 105, L. 9), *bisnarer* til *dissnarer* (Bl. D2v, se Textrett. til S. 117, L. 13), *der første* til *det første* (Bl. D3v, se Textrett til S. 117, L. 30), *nødtørffthighed* for *nøttrøffthighed* (Bl. F4r, se Noten til S. 125, L. 33). Enkelte ny Trykfejl er indkommet, saaledes *sin muds Aand* (Bl. A2v) for *sin munds Aand* (se Udg. nf. S. 105, L. 21); men i det hele er Magdeborg-Trykket omhyggeligt korrigeret.

3. Et Tryk fra Lybeck. Ogsaa af dette er kun et Fragment bevaret (paa d. kgl. Bibl.). Det er i lille Oktavformat og bestaar af følgende Blade: Al-B8 (Titelblad, Forord, "Indgang", l.-17. Bøn til *bær vinde faar mig dagli-*, Udg. nf. S. 115, L. 26) og C3-C6 (20.-24. Bøn til *Du min vdualde oc tro Hyrde oc beskerme-*, Udg. nf. S. 120, L. 2)1.

* 98

Hver Side er omgivet med en ornamenteret Ramme, sammensat af fire Stykker. Paa det nederste af disse er - paa 1. og 2. Bl. i hvert Ark - anbragt Signaturen: A, ij, B, ij osv. = A1, A2, B1, B2 osv.; paa 3. Blad i Arkene findes paa Signaturens Plads Navnetrækket A.F., de fem sidste Blade i Arkene er ikke signerede. Titlen lyder:

*Nogle mer- | ckelige Bøner/ wdi | denne Verdens modgong | oc elendighed I at indfalde Hart til | Gud met/ besynderlige naar | det vil gieide for aluore | wdi Kaarssit. | * | Fordansket aff Doct. | Peder Palladius. |* (Vignet). | Lybeck.

Paa Titelbladets Bagside findes to Skriftsprog: Ps. 145 (V. 18-19) og Es. 65 (V.24); derefter følger Forord, Indledning, Bønner, bogstavret stemmende med Magdeborg-Trykket 1562. Ikke blot er som her *kære, gøre* osv. ændret til *kiere, giøre*, og Trykfejl som *form, bisnarer, der første* rettet til *from, dissnarer, det første*; men ogsaa de ny indkomne Trykfejl er uændret overførte: Lybeck-Fragmentet: *sin muds Aand* Bl. A2v = Magdeborg-Fragmentet Bl. A2v. Kun en eneste Afvigelse fra Magdeborg-Trykket findes; Forordet i Lybeck-Fragmentet slutter: *Palme Syndag/ Aar effter Guds byrd/ 1551*, mens Magdeborg-Fragmentet ligesom 1558-Udgaven har: *Palme Syndag/ Guds Aar 1551*.

Da Slutningen af Lybeck-Fragmentet mangler, ses det ikke, naar det er trykt, og hvem Bogtrykkeren er, men herom giver det følgende Tryk nogen Oplysning.

4. Dette Tryk er prentet af Augustinus Ferber i Rostock, 1572. Saavel Udstyrelse: Rammer, Linjetal, Typer, som Ortografi svarer nøje til Lybeck-Fragmentet. Ligesom her er Signaturen A, ij, B, ij, osv. anbragt paa 1. og 2. Blad af hvert Ark i Rammernes nederste Stykke; ligesom her findes paa Arkenes 3. Blad paa Signaturens Plads Navnetrækket A. F. Og Ortografien *kier, giøre, Bøner* osv. er 99 gennemført, ligesom Trykfejlene er gentagne - saaledes det fra Magdeborg-Trykket stammende *muds* og det vist i Lybeck-Trykket indkomne *haadere* for *haardere* (Lybeck-Fragm. A6v, Rostock-Trykket A7v; jfr. Udg. nf. S. 108, L. 7). At det er Lybeck-Fragmentet, der er Grundlag for Rostock-Trykket, ikke omvendt, ses af, at mens de faa Trykfejl, der fandtes i Lybeck-Fragm., gentages i Rostock-Trykket, findes ingen af dettes talrige Trykfejl i Lybeck-Fragmentet; Rostock-Trykket har f. Ex. *de samm Ord* (Bl. A4v), Lybeck-Fragm. *de samme Ord*, R. *tuileh* (Bl. A5r), L. *tuiler*, R. *som kaffen* (Bl. A5r), L. *som haffue* o. s. fr. Ligesom Lybeck-Fragmentet (og i Modsætning til Magdeborg-Fragmentet og 1558-Udg.) har Rostock-Trykket i Slutningen af Forordet: "*Palme Syndag/ Aar effter Gudes [L. Guds] byrd/ 1551*". Rostock-Trykket er altsaa et - ganske ukritisk-Optryk af Lybeck-Fragmentet. Dets Titel er:

*Nogle mer- | ckelige Bøner/ wdi | denne Verdens modgong | oc elendighed/ at indfalde Hart | til Gud met/ besynderlige na- | ar det vil gieide for aluo- | re wdi Kaarssit. | * | Fordansket aff Doct. | Peder Paladius. |* (Vignet) | Rostock.

Som det ses: væsentlig bogstavret Overensstemmelse, kun forskellig Linjedeling (sml. Rostock: *na- | ar*, Lybeck: *naar |*).

Paa Titelbladets Bagside findes, ligesom i Lybeck-Fragmentet, to Skriftsprog. Om disse er indføjede i Lybeck-Trykket eller stammer fra Magdeborg-Trykket, kan paa Grund af dettes defekte Tilstand ikke afgøres. Paa Bogens sidste Blad staar: *Prentet i Rostock hos Augustinus Ferber. Aar efter Guds byrd. M. D. LXXII.* Heraf erfarer man Betydningen af Navnetrækket A. F. paa Rammerne, og man har da samtidig et fuldgyldigt Vidnesbyrd om, at ogsaa Lybeck-Trykket er udgaaet fra Augustinus Ferbers Presse, da Navnetrækket ogsaa findes paa dettes Rammer1.

Fuldstændigt Exemplar af Rostock-Trykket findes paa d. kgl. Bibliothek.

* 100

5. Optryk af H. P. Resen i "*Insfructio Executionis Catechetice, ... Huorledis Catechismi Øfuelse bør at drifuis... Kiøbinghafn... 1636*". Bl. Q4v-Tlr. Resens Udgave er et ordret - oftest bogstavret - Optryk af Udgaven 1558. Ligesom denne slutter Resens Udg. med Stykket til den kristne Læser om Eske Bille, der ikke fandtes i Originaludgaven (se ovf. S. 95).

Titlen i Resens Optryk lyder:

Nogle merckelige | Bønner/ udi denne Verdens | Modgang oc Ælendighed/ at ind- | falde hart til Gvd med/ besynderlige | naar det vil gieide for aluere udi | Korsset. | Fordanskede af | Doct. Peder Palladio.

Umiddelbart efter Titlen følger Forordet ligesom i 1558-Udgaven, ikke Skriftstederne som i Lybeck- og Rostock-Trykket. Disse kan da, saalidt som Original-Udgaven, have været Grundlag for Resens Udgave. Muligt er det, at Magdeborg-Trykket har tjent som "Tryk-Manuskript", i hvert Fald er alle Trykfejl i 1558-Udg. rettet i Overensstemmelse med dette. Iøvrigt har Sætteren af og til moderniseret Ortografien: *Modgong* til *Modgang*, *Kaarssit* til *Korsset*, *haffue* til *hafue* o. lign., men hvor den gamle Retskrivning ikke har stødt Sætteren, har han ladet den staa; saaledes er for at nævne et enkelt Sted den omtalte vilkaarlige Skiften af *Hiurde* og *Hyrde* i 23.-24. Bøn forblevet uændret. Ganske undtagelsesvis er et Udtryk moderniseret som Forordets *Latins Bønner* til *Latinske Bønner* (Bl. Q4v, jfr. nf. S. 105, L. 8). - Efter Palladius' Forord har Resen indføjet nogle biografiske Oplysninger om Ochino, og efter Palladius' Slutningsord til den kristne Læser har han tilføjet: 101 "*P. P. 1551*". Denne sidste Tilføjelse er jo meget misvisende, da netop Slutningsstykket ikke kan være skrevet 1551.

6.-7. Foruden disse Udgaver nævnes i ældre Bibliografier et Lybeck-Tryk fra 1560 og et Rostock-Tryk fra 1575 (Møller, *Cimbria literata I*, 1744, S. 478, Zwergius, *Det siellandske Clerisie* 1754, S. 76, Videnskabernes Selskabs Almanak 1766). Det første har jeg ikke fundet i nogen Bogkatalog, det sidste fandtes i Resens Bogsamling (Resens Bibl. Kbh. 1685, S. 245, Nr. 42). Muligt er det, at Aarstallene skyldes Trykfejl for 1572 og 1568 (?).

8. Tilbage staar det at omtale Original-Udgaven. Som det fremgaar af ovenstaaende, er denne ikke benyttet til nogen af de senere Udgaver; det er 1558-Udgaven, der direkte eller indirekte ligger til Grund for Magdeborg-Trykket, Lybeck-Trykket, Rostock-Trykket og Resens Udgave. Orig.-Udg. synes da meget tidligt at være gaaet tabt. Kun i én Katalog over det 17. og 18. Aarh.'s store Bogsamlinger har jeg fundet den. Det er i Fortegnelsen over Hielmstiernes Samling II. Kbh. 1785, S. 685, Nr. 8. Her staar: "*Nogle merkelige. Bønner udi denne Verdens Modgang fordanskede af Dr. Peder Palladius, Lybeck 1551*". Denne Bog findes nu paa d. kgl. Bibl. som Nr. 1441, 8°, i Hielmstiernes Samling, men det er desværre ikke Originaludgaven, men det ovenfor beskrevne Lybeck-Fragment. Katalogens Forfatter har fra Titelbladet taget Trykkestedet "Lybeck" og fra Fortalen Aarstallet "1551", og sammenlagt er dette blevet: et Tryk fra "Lybeck 1551". I Universitets-Bibliothekets haandskrevne Katalog nævnes et Rostock-Tryk fra 1551; men heller ikke dette er Original-Trykket: det Exemplar, Katalog-Nummeret henviser til, er et defekt Exempl. af det ovf. beskrevne Rostock-Tryk 1572.1 Atter her skyldes Fejlangivelsen Katalogisatorens Kombineren af Titelblad og Fortale. Endelig maa det omtales, at Vid. Selsk. Almanak 1765 nævner et Lybeck-Tryk fra *102 1551, men om denne Angivelse er bedre hjemlet, er tvivlsomt. Om Originaludgaven 1551 vides i Virkeligheden intet Man kunde derfor spørge: Har en saadan Udgave existeret? Er ikke Udgaven 1558 Originaludgaven? og maa Aarstallet 1551 i Palladius' Forord ikke forklares som fremkommet ved en Sætters Fejllæsning af 1557 i Palladius' Manuskript? - Efterskriften til den kristne Læser giver Svar herpaa, thi i denne siges det jo, at "Eske Bille... fik først disse Bønner at høre", men da Eske Bille som omtalt døde i Begyndelsen af 1552, maa Bønnebogen jo have foreligget inden dette Tidspunkt.

9. Til Slut maa det nævnes, at der, som omtalt I. Bind S. 353, findes en Afskrift af den efter 30. Bøn følgende "Bøn at bruge udi en svar Sot og Sygdom" i et Hdskr., der er ældre end noget af de bevarede Tryk, nemlig i Vexiø-Haandskriftet fra 1557 (Bl. 75v-77v). Denne Afskrift er, som Varianterne nf. S. 131 vil vise, paa mangfoldige Punkter forskellig fra den trykte Text; og Afgivelserne er af en saadan Art, at de kun kan forklares ved, at Bønningen i Vexiø-Haandskriftet er nedskrevet efter Hukommelsen. Snart er Smaaord udeladt: *her* (S. 123 L. 15, at L. 23 o. fl.), snart er Ord tautologisk tilføjede: O *Herre Jesu* bliver til O *Herre gud Jesu christe* (S. 123 L.12) o. lign. Ikke sjældent er Sætninger og Ord ombyttede (se S. 124 L. 1-2), og Ord, erstattede af andre - ofte mere dagligdags - Ord: *usalige* af *usle*, *Satan* af det eufemistiske *Skam*, *Barmhjertighed* af *Miskundhed*, *forlade mig paa af stole paa*, *ganske* af *ganske*, *formere* af *forøge*, *fejle* af

vanske, forgaa af *snave* o. fl. Sammenholdt med Originalen giver Afskriften saaledes et ikke uinteressant Bidrag til Tidens Sprogbrug. - En halv Snes Aar efter er Bønnen blevet bearbejdet af Rasmus Hansen Reravius og (uden Forfatterangivelse) optaget i hans Bønnebog, hvorfra den er gaaet over i senere Bønneog Salmebøger. Sml. nf. S. 132.